

Rutgers

For sexual and
reproductive health
and rights

Handreiking Consent

Alles over consent en de wet
seksuele misdrijven

Gefinancierd door
de Europese Unie

Contents

1. Wat is consent?	6
1.1 Juridisch kader	6
1.2 Sociaal-maatschappelijk kader	8
2. Kansen	12
2.1 Betere hulp voor slachtoffers en daders	12
2.2 Cultuurverandering en preventie	13
2.3 Meer aandacht voor het thema seksualiteit en seksuele vorming	14
3. Obstakels	15
3.1 In de keten	15
3.2 In de samenleving	15
3.3 Voor slachtoffers en daders	16
4. Beschikbare materialen	18
4.1 Lijst van materialen	18
5. Wat is er nog nodig?	20

Deze gids biedt houvast over alles rondom consent.

De overheid heeft de wetgeving rond seksuele misdrijven gemoderniseerd. In het Wetboek van Strafrecht is de titel “Misdrijven tegen de zeden” vervangen door een nieuwe titel “Seksuele misdrijven”.

De modernisering is een antwoord op verschillende maatschappelijke, technologische en juridische ontwikkelingen, en is bedoeld om meer strafrechtelijke bescherming te bieden tegen verschillende vormen van seksueel geweld.¹

In deze handreiking staat één aspect van de vernieuwde wetgeving centraal, namelijk de overgang van een dwangmodel (seksuele handelingen alleen strafbaar als sprake is van dwang, geweld of bedreiging) naar een consentmodel (seksuele handelingen strafbaar als consent ontbreekt).

Onvrijwillig, ongelijkwaardig of ongewenst seksueel contact wordt strafbaar, ongeacht of er sprake is van dwang.²

1. Zie voor een overzicht van relevante ontwikkelingen de inhoudsopgave van de [Memorie van Toelichting](#).

2. Zie Wetsvoorstel en [Memorie van Toelichting p14](#).

De artikelen over aanranding en verkrachting zijn vervangen door nieuwe artikelen. In de nieuwe wet worden per delict drie varianten onderscheiden³:

1

Schuld

De pleger heeft ernstige redenen om te vermoeden dat de wil bij de ander ontbreekt, maar gaat toch door. Er is sprake van ernstige onachtzaamheid.

2

Opzet

De pleger weet dat de ander niet wil, maar gaat toch door. Ook situaties waarin sprake is van bevoegdheid kunnen hieronder vallen.

3

Opzet met strafverzwaring

Er is sprake van dwang, geweld of bedreiging.

Hoewel consent in de nieuwe wetgeving centraal staat, bestaat hierover nog onduidelijkheid: wat is consent? Welke kansen en uitdagingen biedt de centrale rol van consent? Wat is er nodig om de wet te kunnen implementeren?

Deze handreiking, gebaseerd op een bijeenkomst georganiseerd door Rutgers⁴ waarbij verschillende experts zijn geconsulteerd over het onderwerp consent, is bedoeld om hier houvast in te bieden.

3. [Memorie van Toelichting](#) (onder andere p76) en lezing Martine Goeman, Amnesty, 2 november 2023.

4. De bijeenkomst vond plaats op 2 november 2023. Aanwezig waren vertegenwoordigers van de Ministeries van J&V en OCW, Bureau Regeringscommissaris SGG en SG, OM, politie, Inspectie van Onderwijs, VNG, gemeentes, Amnesty, CSG, Fonds Slachtofferhulp, Slachtofferhulp Nederland, SoaAids Nederland, COC, Rutgers, Movisie, GGD, Offlimits/HelpWanted en International Organisation for Migration.

Onvrijwillig, ongelijkwaardig of ongewenst seksueel contact wordt strafbaar, ongeacht of er sprake is van dwang.

1. Wat is consent?

In de Memorie van Toelichting⁵ (MvT) wordt consent vertaald als “instemming”. Onder professionals wordt vaak voor “afstemming” gekozen, omdat dit het dynamische karakter van consent beter duidelijk maakt.

Er bestaat consensus dat “vrije wil” cruciaal is: er is alleen sprake van consent als iemand het uit vrije wil geeft. Dit is ook meteen de lastige kant: wat is vrije wil, en hoe toets je dit? Het juridisch kader en het sociaal-maatschappelijk kader bieden hier eigen antwoorden op, die elkaar soms overlappen, maar soms ook tegenspreken.

1.1 Juridisch kader

De MvT stelt dat er per definitie géén sprake kan zijn van consent “als de ander psychisch of fysiek niet in staat is tot wilsuïting” (p77).

Concrete voorbeelden

- Als iemand **slaapt, bewusteloos is**/verminderd bewust is (p82, p87).
- Als iemand een fysieke of verstandelijke stoornis, handicap of aandoening heeft waardoor diegene **niet (volledig) in staat is tot wilsuïting** (p82, p87).

5. [Memorie van Toelichting](#), p16.

- Als iemand **in een roes verkeert** door gebruik van alcohol of drugs, of door hypnose of een verdoving (p82, p87). Dit punt roept echter twijfels op: seks onder invloed van alcohol of drugs kan immers wel degelijk gewenste seks zijn, en is onder bepaalde groepen (bijvoorbeeld MSM⁶) zelfs vrij gebruikelijk.
- De MvT (p17) beschrijft verder dat “ontbrekende wil” te herkennen is aan **duidelijke verbale of non-verbale signalen** (bijvoorbeeld “nee” zeggen, huilen, wegduwen) en aan **passief blijven** (bijvoorbeeld wegdraaien, niet bewegen, zich stilhouden, bevriezen, verstijven).
- Ook beschrijft de MvT (p77, p83) dat een **ongelijkwaardige (afhankelijkheids)relatie** de wilsvrijheid ernstig in kan perken. Te denken valt aan zorgrelaties en arbeidsrelaties.

Seksueel contact van een volwassene met een kind jonger dan 16 jaar is altijd strafbaar (MvT p94); en met een kind tussen de 16 en 18 jaar in bepaalde gevallen, bijvoorbeeld in een gezags- of afhankelijkheidsrelatie (MvT p88-94).

Indien sprake is van seksueel contact tussen leeftijdsgenoten (12+), wordt er getoetst op basis van leeftijdsverschil, vrijwilligheid, relatie tussen betrokkenen en de aard van de handelingen (MvT p95-96, derde lid).

6. Mannen die seks hebben met mannen

1.2 Sociocultural framework

Professionals wijzen erop dat consent in de dagelijkse praktijk een complex concept is. Niet al die complexiteit en nuance kan in wetten gevangen worden. In voorlichting en hulpverlening betekent dat het volgende:

Consent is dynamisch, interactief en contextafhankelijk

1. **Instemmen met handeling A, wil niet zeggen dat je ook automatisch instemt met handeling B.** Afstemming moet bij elke stap plaatsvinden.
2. **Iemand kan tijdens de seks hebben ingestemd, maar achteraf spijt krijgen.** Hier moet ruimte voor blijven, zonder juridische gevolgen. De wet biedt deze ruimte ook: seks waarbij iemand achteraf spijt krijgt, is niet strafbaar.⁷
3. **Consent is interactief:** alle partners zijn betrokken en moeten consent vragen en geven. Het is niet zo dat de ene partner initiator is (consent vraagt), en de ander enkel reageert (consent geeft).
4. **Consent is context-afhankelijk.** Zo stelt de vernieuwde wet bijvoorbeeld dat seks onder invloed van drank of drugs per definitie niet vrijwillig kan zijn, terwijl dergelijke seks in de praktijk wel degelijk gewenst kan zijn.

7. Zie [Memorie van Toelichting](#) p16, en de [Nota van Minster Yeşilgöz-Zegerius](#) (kst-36222-C), pages 8-9. 8.

Het interpreteren van consent kan moeilijk zijn

1. **Consent kan impliciet en expliciet gegeven worden;** en zowel verbaal als non-verbaal. In de praktijk gebeurt het vaak impliciet en non-verbaal. Het is dus belangrijk om dergelijk gedrag te leren lezen. Tegelijkertijd is dit ingewikkeld en wordt de interpretatie van signalen beïnvloed door sociaal-culturele opvattingen/misvattingen (bijvoorbeeld: “met iemand meegaan naar huis = consent voor seks”).⁸
2. **Consent is soms moeilijk te interpreteren:** ook als iemand niet razend enthousiast is, kan diegene het toch oké vinden om seks te hebben. Tegelijkertijd kan dit argument misbruikt worden als excuus voor grensoverschrijdend gedrag (onder het mom van “miscommunicatie”; “onjuiste interpretatie van de signalen”). Dit maakt constante afstemming cruciaal.
3. **Sommige professionals maken onderscheid tussen “consent-ongelukken” en “consent-overschrijdingen”⁹.** Er kan bijvoorbeeld sprake zijn van miscommunicatie, waardoor de ene partner denkt dat er sprake is van consent, terwijl dat niet zo is. Het is belangrijk om hierover te kunnen praten en ervan te kunnen leren.
4. **Om “nee” te kunnen zeggen, moet iemand ook weten hoe “ja” voelt.** Hier zou meer aandacht voor moeten zijn (waar haal je seksueel plezier uit?). Het aanvoelen van eigen grenzen en wensen kan echter ingewikkeld zijn; het is niet altijd 100% ja of nee. Hierin spelen bovendien sociaal-culturele factoren een rol: sociale normen, machtsverhoudingen, eigen achtergrond (bijvoorbeeld culturele achtergrond, eventuele eerdere geweldservaringen, etcetera).

8. Zie ook [Setty, 2023](#); [Angel, 2023](#).

9. Het Engelse “consent accident” versus “consent violation” klinkt beter. Zie bijvoorbeeld het werk van de [Consent Crew](#), of deze [blog by Linda Duits](#), waarin ze verwijst naar een artikel van seksuoloog Charlie Glickman. Het artikel van Glickman is inmiddels offline gehaald, omdat hij het, [zoals hij zelf zegt](#), gebruikte om mensen te gaslichten.

Consent wordt beïnvloed door sociaal-maatschappelijke factoren

1. **Zoals ook in de wet wordt benoemd, hebben machtsverhoudingen invloed op consent.** Het kan lijken alsof iemand “vrijwillig” instemt, terwijl diegene dat alleen doet vanuit het gevoel niet te kunnen weigeren.
2. **Ook sociale normen hebben invloed op consent.** Een voorbeeld zijn genderstereotypen en de dubbele seksuele moraal. Deze zetten jongens onder druk om (veel) seks te hebben, en daarbij grenzen van zichzelf en partners niet serieus te nemen (“nee=ja”). Voor meiden kan het juist ingewikkeld zijn om “ja” te zeggen, omdat ze daarmee slutshaming riskeren. Hierdoor komt de nadruk te liggen op impliciete en non-verbale signalen van meiden, terwijl dergelijke signalen vatbaar zijn voor misinterpretaties.
3. **Bepaalde doelgroepen zijn extra kwetsbaar** (bijvoorbeeld mensen met een licht verstandelijke beperking en mensen met eerdere geweldservaringen). Voor hen kan het moeilijker zijn om de eigen wensen en grenzen te (h)erkennen en aan te geven, en om de wensen en grenzen van anderen te (h)erkennen.
4. **Specifieke doelgroepen hebben wellicht specifieke ervaringen en behoeftes.** Concrete voorbeelden die tijdens de bijeenkomst genoemd werden, zijn sekswerkers en MSM.

De zes criteria/“seksregels” uit het Vlaggensysteem¹⁰ worden door (sociale) professionals vaak gezien als een goed hulpmiddel om consent in de praktijk te toetsen. Het gaat hier uitdrukkelijk niet om het toetsen van eventuele strafbaarheid.

10. [Het Vlaggensysteem](#) werd ontwikkeld door Sensoa, 2010, en is erkend als Goed Onderbouwd.

De 6 criteria voor consent

1. **Toestemming**
2. **Vrijwilligheid**
3. **Gelijkwaardigheid**
4. **Leeftijds- of ontwikkelingsadequaat**
5. **Contextadequaat**
6. **Impact**

NB: in (de uitwerking van) deze criteria is niet altijd ruimte voor de genoemde complexiteit en nuances. Een voorbeeld is de voorlichtingsmethode “Ik ben van mij”, die de bovenstaande zes “seksregels” als uitgangspunt neemt.

Deze methode stelt dat er geen sprake mag zijn van twijfel¹¹, terwijl seks in de praktijk niet altijd vrij is van twijfel.

11. <https://www.ikbenvanmij.nl/de-6-seksregels>

2. Kansen

De centrale rol van consent in de vernieuwde wetgeving brengt kansen met zich mee:

2.1 Betere hulp voor slachtoffers en daders

- 1 Erkenning**
Expliciete erkenning voor (slachtoffers van) seksueel geweld waarbij geen sprake was van duidelijke dwang, geweld of bedreiging. Bijvoorbeeld verkrachting waarbij het slachtoffer niet durft te reageren of “bevriest”¹²; geweld waarbij alcohol en/of drugs een rol speelt; online vormen van geweld.
- 2 Drempel verlagend**
De drempel voor aangifte en hulpverlening gaat omlaag
- 3 Minder victim-blaming**
Meer steun voor slachtoffers en minder victim-blaming: weg van het idee dat slachtoffers “voor zichzelf op moeten komen”, “niet ‘s nachts in donkere steegjes moeten lopen”, “niet aan sexting moeten doen”, etcetera. De verantwoordelijkheid komt te liggen bij degene die de grenzen van de ander niet checkt/respecteert.

12. Möller, Söndergaard & Helström, 2017; Monitor Seksuele gezondheid, 2023.

2.2 Cultuurverandering en preventie

- 1 Vernieuwing**
Cultuurverandering en een nieuwe manier van kijken naar seksueel geweld, zowel in de strafrechtketen als de bredere maatschappij. Consent wordt de kern.
- 2 Nieuwe norm**
Seks zonder consent is niet oké. Dit werkt mogelijk preventief.¹³
- 3 Positieve communicatie over seksualiteit**
In plaats van negatieve elementen (dwang, geweld, bedreiging) staat een positief element centraal (consent). Meer ruimte voor consent betekent uiteindelijk meer seksuele vrijheid.
- 4 Actualiserend**
De wet is een impuls voor gesprekken over consent op micro-, meso- en macroniveau. Op microniveau kan de wet echter ook tegengesteld werken: mensen kunnen bang worden om toe te geven dat ze twijfelen over consent, want dat is meteen bewijsmateriaal.¹⁴

13. Tankard & Paluck, 2016.

14. Lidewijde van Lier (politie) noemt casuïstiek uit Zweden als voorbeeld: sekspartners durfden achteraf niet over hun twijfels te praten, omdat dat gesprek als bewijs gebruikt kon worden in de rechtszaal.

2.3 Meer aandacht voor het thema seksualiteit en seksuele vorming

1 **Bevestiging van het belang**
Aandacht/tijd/geld voor bredere vraagstukken rond seksualiteit: seksueel plezier, seksuele diversiteit, normen rond gender en seksualiteit (slut-shaming, boys will be boys, etcetera). De wet bevestigt het belang van emancipatie en inclusie.

2 **Taboe doorbrekend**
De wet bevestigt het belang van seksuele en relationele vorming (voor alle leeftijden). Seksualiteit uit de taboesfeer.

**Consent
betekent
uiteindelijk
meer seksuele
vrijheid.**

3. Obstakels

3.1 In de keten

1. Toename van capaciteitsproblemen in alle sectoren (zorg, justitie, mediation & herstel, onderwijs).
2. Nog te weinig kennis en uitwisseling over consent onder professionals.
3. Mogelijke discrepanties tussen de gehanteerde definities en visies van verschillende sectoren (bijvoorbeeld juridische visie<>sociaalmaatschappelijke visie).

3.2 In de samenleving

1. Te weinig kennis over consent en seksueel geweld in de bredere samenleving.
2. Draagvlak/weerstand in de samenleving (“je mag ook helemaal niks meer”; “vrouwen moeten gewoon nee zeggen”; “je kunt straks om het minste of geringste een strafblad krijgen”). Hierbij speelt ook stereotiepe beeldvorming over de wet een rol: “moet consent in drievoud in marmer gebeiteld staan?” Zie voor een *tegengeluid de online Q&A van Amnesty*¹⁵, over vragen en mythes rond de wet.
3. Gevoel dat seks een strijd wordt van man versus vrouw.

15. <https://www.amnesty.nl/wat-we-doen/campagnes/letstalkaboutyes/qa-onvrijwillige-seks-verkrachting>

4. Mogelijke stigmatisering van specifieke seksuele praktijken zoals chemsex (waarbij consent volgens de wet per definitie niet mogelijk is) en betaalde seks.
5. Gedragsverandering is moeilijk en gaat langzaam.
6. Hoe kan communicatie over de wet worden afgestemd op specifieke doelgroepen? Bijvoorbeeld verschillende leeftijdsgroepen, mensen met autisme, mensen met verschillende culturele en religieuze achtergronden, mensen met een licht verstandelijke beperking, lhbtqi+ mensen, etcetera.
7. Verkramping in seksuele interacties; angst om het “fout” te doen.
8. Gesprekken tussen sekspartners over eventuele fouten en ongelukken zouden vanuit pedagogisch perspectief zinvol zijn. Vanuit juridisch oogpunt is dit echter lastig, want zodra iemand toegeeft iets verkeerd gedaan te hebben, geldt dit als bewijs.
9. Worden slachtoffers voldoende betrokken in het ontwerpen van materialen en campagnes.
10. De (implementatie van de) wet lijkt vooral te worden getrokken door vrouwen; hoe krijgen we mannen (en mensen met andere genderidentiteiten) betrokken?

3.3 Voor slachtoffers en daders

1. **Slachtoffers hebben mogelijk te hoge verwachtingen van het strafrecht.** Seksueel geweld wordt immers niet makkelijker te bewijzen. Verwachtingsmanagement is dus belangrijk. Tegelijkertijd blijft positieve communicatie van belang, en moeten slachtoffers niet afgeschrikt worden. Het Ministerie van J&V werkt aan landelijke publiekscommunicatie, waarbij er ook aandacht zal zijn voor het schetsen van een realistisch beeld van de wet.

2. **Angst dat een beschuldigde de eigen onschuld moet bewijzen.** Met name “experimenterende jongeren” worden genoemd als groep die risico loopt. Deze angst wordt op diverse plekken en manieren tegengesproken. Zo wordt de bewijssystematiek niet aangepast: politie en OM moeten ook onder de vernieuwde wetgeving kunnen bewijzen dat iemand wist of ernstige reden had te vermoeden dat de wil ontbrak.

In de MvT (p16) wordt bovendien expliciet vermeld: het ontbreken van expliciete goedkeuring maakt seks niet meteen strafbaar, en evenmin wordt iedere onbeantwoorde flirt, onhandige date of spijt achteraf strafbaar.

En tot slot laat onderzoek zien dat er bij seksueel geweld eerder sprake is van onderrapportage¹⁶ dan overrapportage en dat valse aangiftes zeldzaam zijn.¹⁷

**Onderzoek
laat zien dat
valse aangiftes
zeldzaam zijn.**

16. [Scurich, 2020.](#)

17. [Hablous & Van de Beek, 2018.](#)

4. Beschikbare materialen

De centrale rol van consent in de vernieuwde wetgeving brengt kansen met zich mee:

Bijvoorbeeld door het ontwikkelen van leermiddelen voor het opleiden van professionals, het ontwikkelen van communicatie naar de eigen achterban, het ontwikkelen van beleid en richtlijnen, het aanpassen van ICT, het werven van menskracht en het organiseren van bijeenkomsten met ketenpartners. Er zijn diverse materialen beschikbaar ten behoeve van dergelijke trajecten.

4.1 Lijst van materialen

1. Informatie over [de nieuwe wet Seksuele Misdrijven](#) vanuit de Rijksoverheid.
2. [Het wetsvoorstel](#) en de [Memorie van Toelichting](#) bij het wetsvoorstel.
3. [Nota naar aanleiding van verslag](#) Tweede Kamer¹⁸ en nota naar aanleiding van [verslag Eerste Kamer](#)¹⁹. In de nota's beantwoordt minister Yeşilgöz-Zegerius vragen van Kamerleden over het wetsvoorstel.

18. kst-36222-7

19. kst-36222-C

4. [Online Q&A van Amnesty](#): vragen en mythes rond de wet seksuele misdrijven.
5. [Ben je oké campagne](#) rondom consent.
6. Amnesty campagne "[Let's talk about yes](#)".
7. Amnesty [materiaal voor scholen](#): (bijvoorbeeld [dit filmpje](#) uit het lespakket "Brave").
8. [Info van Fonds Slachtofferhulp](#) over de nieuwe wetgeving.
9. Sensoa/Movisie [Vlaggensysteem](#)/"seksregels" (voor kinderen en jongeren). NB: Het Vlaggensysteem is geen letterlijke vertaling van de wet. Het is bijvoorbeeld niet zo dat een rode vlag altijd strafbaar is en een gele vlag niet.
10. Movisie [Vlaggensysteem voor volwassenen](#) (onder andere vertaald naar [Relatiewijs](#), een beoordelingssystematiek voor professionals om geweld beter te kunnen beoordelen).
11. Informatie van SAMEN over migrant-gerichte aanpak van seksueel / gendergerelateerd geweld [in het Nederlands](#) en [Engels](#) (met flyer voor nieuwkomers in 7 talen).
12. [Kritische, wetenschappelijke reflecties](#) op consent & link met machtsverhoudingen, (gender)normen en stereotypen: Metz, Myers & Wallace, 2021; Jeffrey, 2022; Setty, 2023; Angel, 2023 ([plus dit Correspondent-artikel](#) over boek Angel).
13. [Wetenschappelijk artikel](#) over de definitie en operationalisering van consent: Sandoz & Louisiana Contextual Science Research Group, 2021.

5. Wat is er nog nodig?

Professionals geven aan dat er nog behoefte is aan:

- 1 Kennisdeling**
Onderlinge uitwisseling met professionals uit de verschillende betrokken sectoren.
- 2 Diversere nazorg**
Meer aandacht voor diverse soorten trajecten na seksueel grensoverschrijdend gedrag/geweld, en samenwerking tussen de verschillende sectoren.

Naast (of in plaats van) de juridische weg kan ook gedacht worden aan mediation en herstelrecht, bv via Perspectief Herstelbemiddeling²⁰. En/of aan daderhulp zoals een HALT-traject²¹.
- 3 Elkaar steunen**
Zichtbare onderlinge steun; samen een front vormen tegen maatschappelijke weerstand.

20. <https://perspectiefherstelbemiddeling.nl/>

21. <https://www.halt.nl/interventie>

- 4 Positiviteit**
Een gedeelde, positieve boodschap over consent en de wet voor de achterban/samenleving. Nadruk op kansen en positieve elementen (vrijheid, gelijkheid).
- 5 Menskracht**
Om het capaciteitsprobleem op te lossen.

Wil je meer weten?

Meld je hier aan voor de nieuwsbrieven van Rutgers en blijf op de hoogte van alles wat we doen.

Heb je een vraag? Mail dan naar Willy van Berlo of Karlijn de Blécourt.

Colofon

Tekst: Marijke Naezer

Illustraties: This is Gary

Vormgeving: De Merkfabriek

Met dank aan: Aidsfonds, Amnesty, Bureau Regeringscommissaris seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld, Centrum Seksueel Geweld, COC Nederland, Fonds Slachtofferhulp, Gemeente Heerenveen, GGD Groningen, Inspectie van Onderwijs, Ministerie van Justitie en Veiligheid, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Movisie, Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, Offlimits, Openbaar Ministerie, Politie, Slachtofferhulp Nederland & VNG